

Nog enkele reflecties over 'de rechter van morgen'

Lezing door mr. L. Verheij

Installatiezitting 1 december 2016

Dames en heren,

Gemiddeld zo'n twee keer per jaar houden wij een feestelijke installatie zitting. Dan worden nieuwe raadsheren geïnstalleerd en soms ook nieuwe advocaten-generaal. Elke nieuwe raadsheer is bijzonder en brengt ook iets bijzonders in. Het Hof werft raadsheren met verschillende achtergronden, verschillende deskundigheid en uiteenlopende talenten. Een nieuwe raadsheer heeft per definitie ruime ervaring elders opgedaan. Men moet ten minste 10 jaar werkzaam geweest zijn na afstuderen en dan moet het gaan om relevante werkzaamheden, die ervaring opleveren die we binnen het hof en binnen de rechtspraak goed kunnen gebruiken. Vaak bestaat een deel van die relevante ervaring uit het werk als rechter in een rechtbank. Onze zojuist geïnstalleerde collega Marion van Baardewijk is een voorbeeld van zo'n raadsheer met die voorervaring al merk ik onmiddellijk op dat ze ook ruime ervaring in de advocatuur had. Ik kom daar straks op terug. Maar we hebben zojuist ook een nieuwe collega geïnstalleerd, Frits Salomons, die nog niet werkzaam was in een rechtbank en die zijn ervaring grotendeels elders heeft opgedaan. Ik zeg grotendeels, omdat hij wel raadsheer-plaatsvervanger was. In zo'n geval moet iemand eerst binnen het hof worden opgeleid, voordat hij tot raadsheer benoemd kan worden. En daarmee is iets bijzonders aan de hand. In 2014 zijn zowel de selectieprocedure voor nieuwe rechters/raadsheren als de opleiding drastisch gewijzigd. Het Hof heeft een aantal mensen in opleiding, die via die nieuwe selectieprocedure zijn geselecteerd en binnen die nieuwe (deels landelijke) opleiding worden opgeleid. Frits Salomons is de eerste van hen, die - met glans - de eindstreep heeft gehaald en die nu als raadsheer werkzaam is. Extra reden voor een feestje dus.

Heel kort iets over de selectie van rechters. Wie in Nederland rechter/raadsheer wil worden moet een landelijke selectieprocedure doorlopen. En daarna in de meeste gevallen nog selectiegesprekken voeren in het gerecht, waar hij/zij heeft gesolliciteerd. In een periode van 11 weken moet dat alles gebeuren. Belangrijke onderdelen van de landelijke selectieprocedure vormen enkele intelligentietests, die bepaalde specifieke facetten van intelligentie meten. Die facetten hebben een bijzondere voorspellende waarde voor de slagingskans van de betrokkene. Als men voor die tests "slaagt" moet ook een volledig assessment worden doorlopen en uiteindelijk moet een drietal gesprekken met in totaal zes selecteurs (waarvan drie afkomstig uit de rechtspraak zelf en drie van buiten de rechtspraak) leiden tot de beslissing: wel of niet in beginsel geschikt om rechter/ raadsheer te worden. Dan nog de gesprekken bij het plaatselijk gerecht en daarna - als het allemaal goed gegaan is - een opleiding, die uiteindelijk moet leiden tot een eindbeoordeling: wel/niet geschikt. Toen ik dit nog wat uitvoeriger en

met meer details vorige week vertelde aan een Belgische collega (president), sprak hij zijn bewondering uit voor de professionele wijze waarop dit in Nederland is geregeld. En hij zei erbij: als je door die procedure heen bent en een goede eindbeoordeling hebt gekregen dan mag je daar fier op zijn.

Bij dat woord 'fier' wil ik kort even stilstaan. Mijn collega gebruikte dat woord duidelijk in de betekenis van 'gepaste trots', 'voldaan zijn over iets wat je hebt bereikt'. In die betekenis klinkt iets van bescheidenheid door. Je vindt het niet op voorhand vanzelfsprekend, dat je deel mag gaan uitmaken van de rechterlijke macht. Je bent er in positieve zin trots op dat je daarin werkzaam mag zijn. Ik hoop - en ben er eigenlijk wel van overtuigd - dat een dergelijk gevoel van trots zich niet beperkt tot de eerste tijd na de selectie en de opleiding. Voor Marion van Baardewijk zal dit gevoel ook heel herkenbaar zijn en ik hoop eigenlijk voor alle togadragers in deze zaal.

In positieve zin trots dat je in de rechtspraak werkzaam mag zijn, dat kun je alleen maar blijven wanneer het goed zit met de kwaliteit van je werk, wanneer er sprake is van effectieve rechtspraak waar de samenleving vertrouwen in heeft. Nu staat de kwaliteit van de Nederlandse rechtspraak, zeker ook in internationaal perspectief, hoog aangeschreven. En er is relatief veel vertrouwen in de rechtspraak, zeker als we dat vergelijken met het vertrouwen in andere instituties.

Toch is dat niet vanzelfsprekend en het is iets waar we hard aan moeten blijven werken. Een aantal rechters en raadsheren in opleiding organiseerde begin oktober een symposium onder de titel "de rechter van morgen". Uit die titel sprak het besef, dat we in een snel veranderende samenleving leven. Denkt u daarbij onder andere aan de digitalisering, de globalisering, de enorme toename van complexiteit binnen de samenleving, etc. etc.

In een voordracht tijdens dat symposium stelde ik zelf de vraag aan de orde of die veranderingen betekenis moeten hebben voor de selectiecriteria die wij nu hanteren. En met welke veranderingen moeten wij dan rekening houden, want de rechter van morgen kan in een aantal gevallen ook de rechter van over 20 of zelfs 30 jaar zijn. Ik heb erop gewezen dat, bij alle veranderingen die er in de rechtspraak zijn geweest door de eeuwen heen, er toch ook bepaalde constanten zijn: kernwaarden van rechtspraak die de eeuwen getrotseerd hebben. Daarbij noemde ik het besef dat wij niet uit eigen naam recht spreken (we zijn wel onafhankelijk, maar niet autonoom). Maar ook waarden als onomkoopbaar zijn, onpartijdigheid, integriteit, toegewijd en nauwgezet zijn noemde ik. Het zijn begrippen die bijna alle in onze ambtseed voorkomen. Onze ambtseed kent daarnaast nog een heel ruime (rest)categorie, die zich leent voor uiteenlopende accenten naar plaats en tijd: "je gedragen zoals een goed rechterlijk ambtenaar betaamt". Daarover sprekend merkte ik, net als in een eerdere installatietoespraak, op dat van ons gevraagd wordt dat wij ons niet laten leiden door gevoelens van angst voor nieuwe ontwikkelingen, maar door moed en de vastberaden wil om begrijpelijke, invoelbare en uitvoerbare beslissingen te nemen. En dat ook van ons gevraagd wordt een enorme openheid voor de ontwikkelingen in de samenleving.

Vorige week stond in de Nieuwsbrief van de rechtspraak een mooi voorbeeld te lezen van die openheid voor de ontwikkelingen in de samenleving. Familierechters gaan vechtscheidingen anders aanpakken, zo luidde de kop van het bericht. De rechtspraak

maakt zich zorgen over het toenemend aantal complexe conflict scheidingen, in de volksmond ook wel vechtscheidingen genoemd. Met name de gevolgen voor de hierbij betrokken kinderen dwingen tot actie, zo is door een aantal familierechters geoordeeld. Op verschillende plaatsen in het land zijn proeven gedaan met verschillende deeloplossingen. Die blijken succesvol en nu zijn landelijke afspraken gemaakt, onder andere over:

- een regierechter die vanaf het begin overzicht heeft over de verschillende aspecten van een zaak;
- uniform hulp aanbod;
- de mogelijkheid van benoeming van een curator (gedragsdeskundige) die de belangen van het kind bewaakt.

Dit is zo'n voorbeeld, waar rechters hun maatschappelijke verantwoordelijkheid hebben genomen en getoond hebben een open blik te hebben voor ontwikkelingen in de samenleving, die voor de rechtspraak van belang zijn. En er zouden er veel meer te noemen zijn.

Een goede rechter moet zich overigens niet alleen in de uitoefening van zijn of haar ambt gedragen zoals een goed rechterlijk ambtenaar betaamt. In de rechterscode van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak (NVvR) wordt opgemerkt, dat vanwege de publieke functie aan de rechter hoge eisen worden gesteld. En dat geldt in zekere zin zowel in je functie als daarbuiten.

Onlangs verscheen een proefschrift van de hand van onze collega rechter Sietske Dijkstra, rechter in de rechtbank Noord-Nederland. De titel: "De rechter als evenwichtskunstenaar". (Het proefschrift handelt over de vrijheid van de rechter om zijn persoonlijke meningen en overtuigingen te uiten).

Dijkstra stelt de vraag welke ruimte de rechter heeft om uitdrukking te geven aan wat hij denkt, vindt en gelooft. Zij constateert dat een goed antwoord op deze vraag niet makkelijk te vinden is. Er zijn wel wettelijke bepalingen, er is rechtspraak, ook van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, er zijn ook gedragscodes in binnen- en buitenland. Maar dan nog, er is wel heel vaak sprake van zgn. open normen. De norm 'je gedragen zoals een goed rechterlijk ambtenaar betaamt' bijvoorbeeld: wat betekent dat in een concrete situatie? En wanneer is er sprake van het verwaarlozen van de waardigheid van het ambt? En wat betekent het dat je 'door je maatschappelijke activiteiten geen schade toebrengt aan een goede vervulling van het ambt'?

Dijkstra reikt ons geen concrete oplossingen aan voor de onzekerheden op dit punt. Wel merkt zij op dat, gelet op de bijzondere complexiteit van het onderwerp, de rechterlijke intuïtie op dit gebied geschoold moet worden. Die scholing kan volgens haar vorm krijgen door onderwerpen als filosofie, ethiek en, meer specifiek ook, het onderwerp van de rechterlijke vrijheid, een blijvende en prominente plek op de cursusagenda van de individuele rechter te geven, en door ruimte binnen de organisatie te maken voor een debat over deze onderwerpen. Het doet denken aan een uitspraak van de Rotterdamse burgemeester Aboutaleb: "het geweten is als een spier; als je die niet traint, verslapt hij". Dat geldt ook voor het rechterlijk geweten.

Het belang van deze dingen voor 'de rechter van morgen' is groot. Gaan we hier niet goed mee om, dan tast dat ons gezag aan. Een concreet voorbeeld: binnen de Rechtspraak vindt net als in veel andere organisaties regelmatig discussie plaats over het spanningsveld dat bestaat tussen het beginsel van de rechterlijke onafhankelijkheid en het feit dat diezelfde onafhankelijke rechter deel uitmaakt van een organisatie, die bestuurd moet worden. Dat debat is belangrijk en moet zeker plaatsvinden. Daarbij zijn 'luisteren en gehoor geven' sleutelwoorden. Luisteren naar elkaar, d.w.z. als leidinggevend en professionals, maar ook als professionals onderling. En: gezamenlijk luisteren naar de gerechtvaardigde wensen van de samenleving (let wel: niet alle wensen vanuit die samenleving zijn gerechtvaardigd; het is niet simpelweg een kwestie van: 'de klant is koning', of 'u vraagt, wij draaien').

Het belang is te illustreren met een voorbeeld dat aansluit bij het voorbeeld van de familierechters, die vechtscheidingen anders gaan aanpakken. Van die andere aanpak maakt immers deel uit, dat rechters proberen de strijdende partijen zoveel mogelijk uit het conflictmodel te halen. Als dat gebeurt in een periode waarin rechters zelf hun onderlinge debatten naar de media verplaatsen en daarbij niet steeds de juiste toon weten te vinden, dan bemoeilijkt dat het werk van collega's die proberen anderen uit dat conflictmodel te halen. De reactie zal er dan een zijn in de trant van: 'u vraagt van ons iets wat uw beroepsgroep zelf niet kan opbrengen'. Zo ziet u dat er een verband is tussen ons optreden in of buiten ons werk en de inhoud van ons werk c.q. ons gezag. Niet voor niets is ons door anderen aangereikt om dit soort gesprekken te gieten in de vorm van een dialoog, een 'rijke conversatie'.

Zo maar drie voorbeelden van uitdagingen voor de rechter van morgen: blijven reflecteren op onze kernwaarden, openheid voor ontwikkelingen in de samenleving, en voortdurend blijven nadenken over de hoge eisen die vanwege de publieke functie aan de rechter mogen worden gesteld.